

УДК 330.567.28

Гуржий Т.О.

здобувач кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет

ДИНАМІКА ДЖЕРЕЛ І СТРУКТУРИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

У статті уточнено поняття фінансових ресурсів домогосподарств. Зазначено, що фінансові ресурси формуються та використовуються на усіх рівнях, в усіх сферах і ланках фінансової системи. Визначено основні та специфічні особливості фінансових ресурсів домогосподарств. Показано структуру та джерела фінансових ресурсів домогосподарств. В табличній формі проведено аналіз динаміки та структури фінансових ресурсів домогосподарств за 2010–2016 рр. Зазначено, що структурні зрушення економіки привели до необхідності активізування домогосподарствами своєї діяльності в пошуках нових джерел фінансових ресурсів та корегування державної політики щодо фінансів домогосподарств.

Ключові слова: домогосподарство, фінансові ресурси домогосподарств, джерела формування, напрями використання, доходи домогосподарств, структура та динаміка доходів, динаміка витрат домогосподарств.

ДИНАМИКА ИСТОЧНИКОВ И СТРУКТУРЫ
ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ ДОМОХОЗЯЙСТВ

Гуржий Т.А.

В статье уточнено понятие финансовых ресурсов домохозяйств. Отмечено, что финансовые ресурсы формируются и используются на всех уровнях, во всех сферах и звеньях финансовой системы. Определены основные и специфические особенности финансовых ресурсов домохозяйств. Показаны структура и источники финансовых ресурсов домохозяйств за 2010–2016 гг. Указано, что структурные сдвиги в экономике привели к необходимости активизирования домохозяйствами своей деятельности в поисках новых источников финансовых ресурсов и корректировки государственной политики касательно финансов домохозяйств.

Ключевые слова: домохозяйство, финансовые ресурсы домохозяйств, источники формирования, направления использования, доходы домохозяйств, структура и динамика доходов, динамика расходов домохозяйств.

DYNAMICS OF SOURCES AND STRUCTURE OF FINANCIAL RESOURCES OF HOUSEHOLDS

Gurzhiy T.

The article clarifies the concept of financial resources of households. It is noted that financial resources are formed and used at all levels, in all spheres and branches of the financial system. The basic and specific features of financial resources of households are determined. The structure and sources of financial resources of households are shown. The tabular form analyzes the dynamics and structure of households' financial resources for 2010–2016. It has been noted that structural changes in the economy led to the need for households to intensify their activities in search of new sources of financial resources and to adjust the state policy on household finances.

Keywords: household, financial resources of households, sources of formation, directions of use, household income, structure and dynamics of incomes, household consumption dynamics.

Постановка проблеми. Економічне значення фінансових ресурсів домогосподарств полягає в тому, що вони не тільки забезпечують життєдіяльність членів, але й є одним із джерел поповнення бюджетів та державних цільових фондів, виступають джерелом внутрішніх інвестицій для національної економіки, загалом впливають на соціально-економічну стабільність суспільства.

Розвиток ринкових відносин зумовив посилення інтересу до економічних досліджень фінансових ресурсів домогосподарств. Це пов'язане насамперед з тим, що відбулося переосмислення ролі та місця домогосподарства як основного суб'єкта ринку та фінансової системи держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення проблем домогосподарств зробили вітчизняні науковці, зокрема І. Бланк, В. Ворошило, Н. Геронін, С. Каламбет, Т. Кізима, П. Левчаєв, Г. Поляк, С. Салига, В. Федосов, С. Юрій, О. Янін.

Водночас аналіз праць свідчить про те, що їх дослідження охоплювали переважно визначення сутності, місця й ролі домогосподарств у кругообігу ресурсів, інвестицій у людський капітал, доходів та заощаджень домогосподарств, їх функцій.

Однак за всієї необхідності, важливості та різноманітності досліджень недостатньо висвітлені фінансові аспекти життєдіяльності домогосподарств як сектору системи фінансів, стан та динаміка джерел, а також структури їх фінансових ресурсів.

Постановка завдання. Метою статті є визначення засобів і шляхів забезпечення та самозабезпечення вітчизняних домогосподарств, джерел і структури їх фінансових ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні кількість домогосподарств у 2017 р. складала 14,986 млн., а у 2018 р. – 14,935 млн. З них понад дві третини (67,3%) перебували в містах, а лише 32,6% – у

сільській місцевості [1]. Тривалий процес скорочення кількості населення в Україні обумовив також тенденції скорочення числа домогосподарств. Крім того, відбувається процес зменшення розміру домогосподарств. Середній розмір українського домогосподарства у 2010–2017 рр. становив приблизно 2,6 особи. До того ж понад 80,8% вітчизняних домогосподарств складається з однієї, двох або трьох осіб, 19,2% – з чотирьох та більше осіб [1]. Серед усіх домогосподарств 62% у 2017 р. склалися лише з дорослих осіб.

Процеси зменшення розмірів домогосподарств в Україні простежуються упродовж декількох століть. Якщо у XVII ст. пересічна сім'я в Україні налічувала майже 7 осіб, у XVIII ст. – 6 осіб, у XIX ст. – понад 5 осіб, то в середині XX ст. – лише 3,2 особи. З огляду на те, що у сім'ях живе близько 85% людей, а домогосподарство, на відміну від сім'ї, може складатися з однієї особи, у домогосподарствах проживає фактично все населення країни [2].

Діяльність домогосподарства починається з формування фінансових ресурсів, які є необхідними не тільки для задоволення життєвих потреб, але й для ведення господарства та нагромадження.

Реалізація основної ролі домогосподарства здійснюється на ринку ресурсів. На цьому ринку домогосподарства, які володіють усіма ресурсами, а саме працею, землею, капіталом і підприємницькими здібностями, продають ці ресурси, отримуючи дохід, який є не чим іншим, як поєднанням заробітної плати, відсотків за користування коштами, плати за використання майна домогосподарства тощо.

На підприємствах ці ресурси використовуються для виробництва товарів і послуг, які споживаються тими самими членами домогосподарств, які визначають свій попит на них.

Зрозуміло, що добробут домогосподарств залежить від наявності та кількості працюючих осіб у їх складі. Майже дві третини домогосподарств України мають у своєму складі працюючих осіб (у містах – 69% домогосподарств, у селах – 56%).

У половині домогосподарств, до складу яких входять працюючі особи, працює одна, у 42% таких домогосподарств – дві, у 8% – три і більше осіб.

Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена домогосподарства (відношення загальної кількості членів домогосподарства до кількості працюючих) у середньому по країні у 2018 р. становить 2,50 (у 2017 р. – 2,56). У сільській місцевості цей показник зменшився з 3,14 до 3,01, у міських поселеннях – з 2,34 до 2,30. Серед регіонів цей показник найвищим є у Волинській (3,47), Тернопільській (3,27), Хмельницькій (2,98), Рівненській та Херсонській (по 2,89) областях [3].

Така статистика свідчить, про те що в Україні існує проблема зайнятості населення. Зрозуміло, що чим більша кількість осіб-членів домогосподарств працює, тим вищий добробут такого домогосподарства.

Домогосподарства для задоволення потреб у різноманітних товарах та послугах витрачають отримані грошові доходи, водночас їх витрати відіграють важливу роль в економічному житті держави, забезпечуючи формування та розвиток ринку товарів і послуг, сприяючи активізації бізнесу тощо.

Частина доходу, що залишається невикористаною домогосподарствами за витрат на поточні споживчі

потреби, нагромаджується та може стати потужним джерелом формування внутрішніх інвестиційних ресурсів держави.

Під час оцінювання впливу сектору домогосподарств на економіку значна роль відводиться потенціалу нагромадженого домогосподарствами багатства. Визначаючи багатство домогосподарств, можемо виділити три його основні складові, такі як основний капітал (нефінансові активи), фінансовий капітал (фінансові активи), людський капітал.

Поняття «основний капітал» включає нерухомість, засоби виробництва (використовуються з метою підприємницької діяльності), землю, природні ресурси в особистій власності. Основними складовими фінансового капіталу домогосподарств є грошові вклади, цінні папери, запаси коштів у валюті, гроші на руках, частина страхових і пенсійних накопичень. Людський капітал характеризує сукупність фізичних та інтелектуальних здібностей, які здатні давати дохід, тобто які використовуються для виробництва товарів і послуг, при цьому можуть оновлюватися, вдосконалюватися та розвиватися.

Отже, багатство домогосподарств складається з чистої вартості активів і майна, якими володіє людина в певний момент часу, на відміну від потоку її поточного доходу, багатство визначається як запас.

Наявність багатства у домогосподарств, по-перше, забезпечує зростання особистого добробуту та соціальної безпеки; по-друге, реалізує можливості розвитку особистості (відкриття власного підприємства, творча діяльність, здобуття додаткової освіти тощо); по-третє, разом з потоками поточних доходів створює економічну основу розвитку фінансів домогосподарств.

Для активізації фінансових інтересів домогосподарств стає необхідною розбудова ефективного фінансового сектору, здатного обслуговувати сектор домогосподарств і підтримувати їх соціальний та економічний розвиток.

Загалом результат взаємодії домогосподарств з економічними одиницями ринкової системи безпосередньо впливає на їх життєдіяльність, визначаючи процес і механізми формування та використання їх доходів і фінансових ресурсів.

Фінанси домогосподарств, виникаючи в процесі економічного кругообігу, є грошовими відносинами, які виникають під час утворення, розподілу та використання грошових доходів, заощаджень та інших ресурсів, необхідних для забезпечення умов життя.

Оскільки фінанси зумовлені грошовими доходами, то реальною формою, яка розкриває сутність категорії «фінанси домогосподарств», є фінансові ресурси домогосподарств.

Фінансові ресурси домогосподарств формуються та використовуються на всіх рівнях, в усіх сферах і ланках фінансової системи.

Сьогодні немає єдиного підходу до визначення поняття «фінансові ресурси домогосподарств». Так, В. Ковальов, Г. Поляк, В. Федосов стверджують, що фінансові ресурси домогосподарства – це сукупний фонд грошових коштів, що перебуває в розпорядженні сім'ї.

На думку О. Романенко, П. Левчаєва, В. Федосова, С. Юрія, фінансові ресурси домогосподарства – це грошові кошти (власні та залучені), що перебувають у його розпорядженні та призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення різних витрат.

У своїх працях Н. Геронін, Т. Кізима та В. Родіонова розглядають поняття «фінансові ресурси домогосподарства» як «доходи і витрати, тобто матеріальне вираження фінансових відносин домогосподарств з іншими суб'єктами економічної діяльності».

Низка авторів визначає фінансові ресурси домогосподарства як сукупність засобів у грошовій формі, які надходять за рахунок розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, а також за рахунок інших джерел, а використання яких спрямоване на виконання зобов'язань та формування заощаджень.

С. Каламбет вважає, що фінансові ресурси домашніх господарств – це сукупність спостережених та неспостережених доходів, які перебувають у їх розпорядженні та забезпечують матеріальну базу для життєдіяльності, відтворення та реалізації особистісного потенціалу їх членів, а також формуються з доходів [4].

Н. Романчук розглядає поняття «розширений доход», який охоплює більшу кількість компонент, нехарактерних для доходів за «класичною» концепцією, а саме пряме й непряме оподаткування, ампутувану ренту, безкоштовні соціальні послуги [5].

Узагальнюючи вищезазначене, спробуємо сформулювати власне визначення терміна «фінансові ресурси домогосподарств». Ми вважаємо, що фінансові ресурси домогосподарств – це акумульовані грошові кошти та інші ресурси, які перебувають у їх власності, розпорядженні та забезпечують матеріальну базу для життєдіяльності, відтворення та реалізації особистісного потенціалу їх членів.

Фінансовим ресурсам домогосподарств, як і фінансовим ресурсам загалом, притаманні властивості, а саме фінансові ресурси мають стадію відтворення; відображають відношення до власності; мають джерела формування та цілі використання; від джерел формування та напрямів використання залежить структура фінансових ресурсів.

Специфічний зміст фінансових ресурсів домогосподарств визначається наявністю таких ознак: по-перше, це кінцеві доходи, тобто грошові кошти, призначені до обміну на товари та послуги; по-друге, будучи кінцевим фінансовим результатом процесу відтворення, вони використовуються та можуть бути використані не тільки на кінцеве споживання, але й на нагромадження (заощадження), що передбачає можливість їх подальшого інвестування; по-третє, кінцевим носієм доходів можуть виступати різноманітні фінансові інструменти, що підтверджують право їх власника на певну частину суспільного продукту (векселі, облигації, депозитні сертифікати); по-четверте, до складу фінансових ресур-

сів включаються грошові кошти, отримані в кредит; по-п'яте до складу фінансових ресурсів відносяться ресурси, які мають негрошову форму (неспостережні).

Основними джерелами фінансових ресурсів домогосподарств є заробітна плата разом з різними нарахуваннями та доплатами, доходи від здійснення підприємницької діяльності, доходи від власності, грошові накопичення у фінансово-кредитній сфері, доходи у формі соціальних та страхових виплат.

В умовах економічної кризи зміни, які виникли в структурному зрушенні економіки, привели до необхідності активізування домогосподарствами своєї діяльності в пошуках нових джерел фінансових ресурсів, для формування особистого бюджету, для підвищення, а в деяких випадках і для утримання відповідного рівня добробуту.

Участь домогосподарств у перерозподільних процесах реалізується через систему інструментів, основними серед яких є податки та інші обов'язкові платежі, завдяки сплати яких, вони мають можливість отримувати вторинні доходи у вигляді пенсій, стипендій, допомоги, інших трансфертних виплат.

Найважливішими передумовами успіху вирішення проблеми формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств у національній економічній системі є чітка їх структуризація, визначення особливостей їх формування, а також факторів, що впливають на форми їх організації.

На жаль, вітчизняна статистика не надає узагальнено дані щодо динаміки та стану фінансових ресурсів домогосподарств, хоча сучасний стан економічного розвитку, розпочата системна боротьба з корупцією тощо вимагають аналізу такої інформації.

Важливою характеристикою динаміки та стану фінансових ресурсів домогосподарств залишаються доходи й витрати населення України.

Доходи домогосподарства є основним джерелом задоволення потреб його членів у споживчих товарах і послугах, тобто здійснення витрат та накопичення, а рівень якості життя людини може вимірюватися кількістю та якістю благ, які вона може придбати за свої доходи.

Розглядаючи структуру доходів населення за 2008–2016 рр. (табл. 1), можемо побачити, що найбільшу питому вагу в сукупному доході населення мають заробітна плата, соціальні допомоги та інші поточні трансферти. При цьому спостерігається стабільність у рівні соціальної допомоги та інших поточних трансфертів за зниження питомої ваги заробітної плати.

З табл. 1 видно, що з 2011 по 2014 рр. спостерігається чітка тенденція скорочення питомої ваги заро-

Таблиця 1. Динаміка доходів населення України за 2008–2016 рр.

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Доходи, всього, млн. грн.	845 641	894 286	1 101 175	1 266 753	1 457 864	1 548 733	1 516 768	1 735 858	2 002 083
зокрема, заробітна плата, млн. грн., %	366 416; 43,33	365 315; 40,85	449 499; 40,82	529 133; 42,66	609 394; 43,87	630 734; 42,75	615 022; 42,11	754 230; 43,45	837 250; 41,82
прибуток та змішаний доход, млн. грн., %	131 158; 15,51	129 760; 14,51	160 000; 14,53	200 230; 18,12	224 920; 16,85	243 668; 15,98	254 307; 15,31	254 476; 14,66	363 898; 18,18
доходи від власності (одержані), млн. грн., %	28 413; 3,36	34 698; 3,88	67 832; 6,16	68 004; 2,86	80 769; 3,11	87 952; 3,04	85 114; 2,90	51 034; 2,94	82 068; 4,10
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, млн. грн., %	319 652; 37,80	364 600; 40,77	423 732; 38,48	469 386; 36,36	542 781; 36,18	586 379; 38,23	562 325; 39,67	676 637; 38,96	719 167; 35,92

бітної плати із 42,66% до 42,11%. За цей же період зростає питома вага соціальних допомог та інших поточних трансфертів з 36,36% у 2011 р. до 39,67% у 2014 р. Однак якщо заробітна плата знижувалась лише на 1,3 пункти, то питома вага соціальної допомоги зросла на 4,8 пункти. У 2015 р. спостерігається зростання питомої ваги заробітної плати до 43,45% порівняно із 42,66% у 2011 р., що є найвищим показником протягом досліджуваного періоду.

Водночас можна зазначити, що вартість робочої сили в Україні, яка виявляється у системі оплати праці, є найнижчою в Європі.

На початок 1990-х рр. частка оплати праці в собівартості продукції становила близько 33%, хоча в країнах Західної Європи в цей же період цей показник становив 40–45% (зараз у високотехнологічних галузях він становить близько 60%). В Україні на кінець 2013 р. частка оплати праці в собівартості продукції в середньому не перевищувала 10–12% [6].

Сьогодні система оплати праці в ЄС значно перевищує українські показники. Середні витрати на оплату праці та соціальні виплати роботодавців у країнах ЄС ілюструє табл. 2 [7].

За даними табл. 2 можна зробити висновок, що у 2018 р. найнижчі доходи мають громадяни країн Центральної та Східної Європи, а найвищі доходи зафіксовано в країнах Західної та Північної Європи.

Високий рівень доходів у зазначених країнах пояснюється сталим економічним розвитком та вибором урядами цих країн соціально орієнтованої моделі економічного розвитку, яка робить основний акцент на підтриманні гідного життєвого рівня населення та розвитку людського потенціалу.

Середній рівень оплати праці у приватному секторі складає 20,99 євро за годину, а в промисловому секторі – 21,25 євро за годину.

В Україні зазначений показник за 1 квартал 2018 р. дорівнює 55,36 грн. [8], що за курсом НБУ відповідає 1,83 євро за годину, що говорить про суттєве відставання темпів росту заробітної плати в Україні не тільки від провідних економік світу, але й від найближчих сусідів.

Відомо, що з 2015 р. суттєво зросли розміри допомоги, пільг, субсидій та компенсаційних виплат домогосподарствам.

В Україні (без урахування Криму, Севастополя та частини зони АТО) середній розмір субсидії на оплату житлово-комунальних послуг на одне домогосподарство в лютому 2017 р. збільшився на 15,9%, склавши 1 571,2 грн.

Серед регіонів найбільший розмір субсидії спостерігався у Рівненській та Тернопільській областях (2 167,6 грн. і 2 034,5 грн. відповідно), найменший – в Одеській та Миколаївській областях (1 047,7 грн. і 1 130,3 грн. відповідно).

При цьому загальна сума субсидій, призначених домогосподарствам для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, у січні-лютому 2017 р. склала 1 636,1 млн. грн., з них у міських поселеннях зафіксовано 1 058,5 млн. грн., у сільській місцевості – 577,6 млн. грн.

Загальна кількість учасників Програми житлових субсидій, які одержували субсидії, становила у 2017 р. 42,3% від загальної кількості домогосподарств України.

Таблиця 2. Витрати на оплату праці в країнах ЄС на початок 2018 р.

Країна	Приватний сектор (євро/год.)	Промисловий сектор (євро/год.)	Соціальні виплати роботодавця на 100 євро зарплати
Болгарія	4,70	3,70	18,00
Румунія	5,80	4,70	25,00
Литва	7,70	7,10	40,00
Латвія	8,30	7,10	26,00
Польща	8,50	7,70	22,00
Угорщина	8,60	8,20	29,00
Хорватія	9,30	7,60	18,00
Словаччина	10,70	10,60	36,00
Чехія	10,70	10,10	37,00
Естонія	11,50	10,60	36,00
Мальта	12,80	12,60	9,00
Греція	13,80	14,60	39,00
Португалія	14,30	11,30	27,00
Кіпр	16,30	12,90	20,00
Словенія	16,50	15,90	19,00
Іспанія	20,40	22,80	35,00
Великобританія	25,90	25,40	19,00
Італія	26,90	27,30	37,00
Ірландія	28,10	31,30	18,00
Німеччина	30,50	38,70	28,00
Австрія	31,50	35,50	36,00
Фінляндія	32,00	37,00	27,00
Нідерланди	32,30	35,10	30,00
Франція	36,10	37,60	47,00
Люксембург	39,60	31,10	16,00
Швеція	40,40	41,90	49,00
Бельгія	40,60	43,30	44,00
Данія	44,00	43,40	16,00

Серед регіонів найбільша питома вага сімей, які отримували субсидії, спостерігається у Сумській та Полтавській областях (62,6% і 61,4% відповідно), а найменша – в Одеській області та м. Києві (15,9% і 25,5% відповідно) [9].

Іншим важливим джерелом доходів вітчизняних домогосподарств є пенсії. Члени сімейного домогосподарства підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному забезпеченню. Час роботи членів домогосподарства зараховується до загального та безперервного стажу роботи на підставі записів у трудовій книжці та інших документах, що підтверджують сплату внесків на обов'язкове пенсійне забезпечення. Обов'язкове пенсійне страхування як основний інструмент дає змогу формувати пенсійні накопичення.

У 2016 р. відбулося суттєве зниження розміру єдиного внеску (22%) від розміру оплати праці, тому Пенсійний фонд сьогодні наповнюється з двох джерел, а саме єдиного внеску та дотацій з бюджету (табл. 3).

Розмір середньої пенсії в Україні на 1 січня 2017 р. склав 1 828,33 грн. На початок 2017 р. нараховувалось 11 938 838 пенсіонерів, тому навіть якщо вважати усереднено, то щомісяця на виплати пенсій потрібно близько 22 млрд. грн.

Таблиця 3. Доходи Пенсійного фонду України

Роки	Власні доходи, млрд. грн.	Дотації Державного бюджету, млрд. грн.	Пенсійні виплати, млрд. грн.	Кількість пенсіонерів, млн. ос.	Середній розмір пенсії, грн.
2013	167	83	245	13,6	1 801,5
2014	164	76	238	13,5	1 762,9
2015	169	94	262	12,1	2 165,3
2016	110	144	254	12,3	2 065,0

Таблиця 4. Динаміка витрат населення України

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Витрати та заощадження, всього, млн. грн.	894 286	1 101 175	1 266 753	1 457 864	1 548 733	1 516 768	1 735 858	2 002 383
зокрема, придбання товарів та послуг, млн. грн., %	708 990; 79,28	838 214; 76,12	1 030 635; 82,99	1 194 791; 83,80	1 304 031; 80,85	1 316 757; 80,43	1 418 195; 81,70	1 636 948; 81,75
доходи від власності (сплачені), млн. грн., %	37 828; 4,23	28 851; 2,62	29 064; 0,18	18 567; 0,42	21 091; 0,68	23 495; 0,92	30 725; 1,77	54 465; 2,72
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти, млн. грн., %	67 071; 7,50	72 237; 6,56	83 931; 7,61	97 226; 8,24	107 345; 6,94	145 736; 6,68	124 287; 7,16	157 586; 7,87
приріст фінансових активів, млн. грн., %	69 844; 7,81	142 272; 12,92	124 282; 7,89	150 234; 6,77	110 888; 10,35	27 868; 10,80	136 264; 7,85	121 545; 6,07

Відзначимо, що з 1 січня 2017 р. максимальна пенсія становить 10 740 грн., мінімальна – 1 373 грн.

Найбільше пенсіонерів зареєстровано в Дніпропетровській області, а саме 1 004 401 особа, середня пенсія в цьому регіоні становить 1 949,33 грн. Найвища середня пенсія в Україні у жителів м. Києва, а саме 2 408,02 грн.

Для того щоб запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи стало дієвим інструментом формування фінансових ресурсів українських громадян, необхідна практична реалізація пенсійної реформи.

Соціальні допомоги, пенсії, стипендії, надані державою, склали у 2016 р. 35,92% усіх доходів населення, а порівняно з 2002 р. майже не змінилися, коли на них припадало 36%. Отже, це показує сталу залежність домогосподарств від фінансової підтримки держави.

Водночас у структурі доходів прибуток та змішаний доход домогосподарств, який вони одержують в результаті виробничої діяльності без витрат, у 2016 р. становив 18,18% усіх доходів, характеризуючи рівень підприємницької діяльності та перспективи становлення середнього класу в Україні. Крім того, порівняно з 2010 р. цей показник збільшився майже на 3%, що свідчить про недостатнє невикористання потенціалу всіх можливостей ринкових умов господарювання вітчизняними домогосподарствами, адже саме розвиток малого підприємництва та сімейного бізнесу є однією з головних переваг ринкових умов господарювання.

Доходи від власності поки що не відіграють суттєвої ролі (лише 4,1% у 2016 р.), що пов'язане насамперед із нерозвиненістю фондового ринку як основного фактору зростання подібних доходів.

Рівень доходів і спроможність за їх рахунок не лише забезпечувати першочергові потреби індивіда, але й здійснювати розвиток людського капіталу можна простежити за допомогою структури витрат населення (табл. 4).

Значний інтерес становить приріст фінансових активів, хоча питома вага їх незначна, а саме у 2014 р. вона зросла до 10,8%. Як правило, їх формування відбувається за рахунок заощаджень та позик. Це свідчить про наявність певної суми вільних грошових коштів у населення, що давало змогу здійснювати заощадження.

За результатами досліджень в Україні 53% населення зберігає вільну готівку дома, 42% заощаджень у гривнях, а лише 11% – в іноземній валюті.

На тлі тенденції зменшення реальних доходів домогосподарств схильність до заощаджень зростає. За останні роки іноземна валютна готівка поза банківською системою, згідно з оцінками експертів, зросла в Україні, склавши 58 млрд. дол., пік цього явища припав на 2014–2015 рр.

Аналізуючи динаміку заощаджень, можемо зауважити, що з 2009 р. почалось істотне зростання заощаджень. Проте з початком кризи різко знизився обсяг грошових вкладів у цінних паперах та нагромаджень нефінансових активів, зросли заощадження в іноземній валюті, що насамперед пов'язане зі стрімкою девальвацією гривні (з початку 2009 р. гривня втратила близько 300% своєї вартості).

Кредити дуже необхідні частці домогосподарств, а особливо тим, які постійно зазнають значної потреби в грошових коштах до моменту одержання власних доходів.

З 2006 по 2016 рр. обсяги банківських кредитів, наданих домогосподарствам, збільшились у 2,2 рази, а порівняно з 2002 р. – у 69 разів. Активно банки почали кредитувати домогосподарства з 2005 р., коли сума кредитів порівняно з 2004 р. зросла у 2,21 разів [10]. Найбільший обсяг кредитів домогосподарствам було надано у 2008 р., а саме 280,5 млрд. грн., що склало 33% загальних доходів домогосподарств.

Домогосподарства намагаються за рахунок кредитів вирішити такі питання, як придбання або будова власної нерухомості (квартири, дома тощо); придбання автотранспортних засобів; забезпечення можливості здійснювати

підприємницьку діяльність; придбання чи оренда основних засобів виробництва, зокрема земельної ділянки.

У 2015 р. із загальної суми кредитів, наданих банками домогосподарствам, 62,72% склали споживчі кредити. Водночас частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості домогосподарства зменшується до 35%, а також зменшується частка іпотечних кредитів на 4,42%.

Сьогодні найбільш поширеними формами розміщення домогосподарствами своїх надлишкових коштів є депозитні рахунки в комерційних, ощадних банках та кредитних спілках. Ці фінансово-кредитні установи постійно підвищують якість наданих домогосподарствам депозитних послуг, забезпечують їх відповідними гарантіями та прийнятими відсотками. Отже, це сприяє залученню домогосподарств саме до депозитних операцій.

З 2006 р. спостерігається тенденція зростання депозитів домогосподарств у банківській системі. Залученню депозитних коштів сприяла діюча система гарантування вкладів. З 2009 р. приріст коштів на депозитних рахунках забезпечувався переважно за рахунок сектору домогосподарств.

Отже, депозитні операції є не тільки засобом збереження та накопичення фінансових ресурсів, але й ефективним інструментом управління вільними грошовими залишками домогосподарств.

Падіння рівня доходів населення, негативна соціально-економічна ситуація протягом останніх років несприятливо позначилися на діяльності інвестиційних фондів та страхових компаній, а саме знижувалась дохідність, зменшувались активи, як наслідок, інвестори пред'являли до викупу цінні папери та виходили з інвестиційних фондів і страхових компаній. В сучасних умовах інвестиційні фонди та страхові компанії не користуються великим попитом у домогосподарств, що пов'язане як з об'єктивними причинами (криза ринку, низький рівень доходів населення), так і з факторами суб'єктивного плану (стійка недовіра до будь-яких фінансових інститутів, що залучає кошти населення).

Тому можна констатувати, що найважливішу роль серед фінансових посередників у визначенні показників добробуту домогосподарств відіграють банки, діяльність яких веде до зростання реальних доходів грома-

дян від розміщення заощаджень, а також до розширення їхніх фінансових можливостей завдяки кредитуванню. Натомість вплив інших інститутів фінансового ринку на фінансові ресурси домогосподарств залишається мізерним. Однак страхові компанії, інвестиційні компанії та пенсійні фонди є одними з найпоширеніших структур для накопичення та ефективного розміщення коштів домогосподарств у країнах з розвинутою ринковою економікою, а також надають громадянам відчуття впевненості, захищеності від соціальних ризиків.

Висновки з проведеного дослідження. На основі вищезазначеного можна зробити такі висновки.

1) Найважливішими передумовами успіху у вирішенні проблеми формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств у фінансовій системі є проведення аналізу доходів та витрат населення, визначення особливостей зміни структури їх заощаджень.

2) Проведений аналіз показав, що протягом останніх років в Україні майже не відбуваються позитивні зрушення у структурі загальних доходів населення, а саме збільшення питомої ваги оплати праці, пенсійних виплат, доходів від підприємництва, а також зниження частки натуральних доходів і трансфертів у вигляді пільг та субсидій. Проте загальний рівень доходів у країні залишається вкрай низьким насамперед внаслідок низьких стандартів оплати праці. Невпинне зменшення зареєстрованих доходів від найманої праці примушує більшість домогосподарств приховувати свої доходи, що ускладнює аналіз рівня життя домашніх господарств.

3) Останніми роками в Україні дещо зростає частка видатків домогосподарств, що припадає на оплату послуг. Однак більшою мірою це пов'язане не з поліпшенням якості чи асортименту наданих послуг, а з підвищенням цін і тарифів на них.

4) В умовах, що склалися, більшість населення України усвідомила, що власний добробут залежить передусім від самостійності та власної активності, тобто здатності людини створювати власний добробут, не сподіваючись на допомогу держави. Водночас дослідження динаміки та стану фінансових ресурсів домогосподарств як індикаторів рівня та якості життя населення має визначати напрями державної політики щодо підвищення добробуту.

1. *Характеристика домогосподарств // Головне управління статистики у м. Києві. URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=495&lang=1>.*

2. *Юрій С., Федосов В., Алексеєнко Л. та ін. Фінанси: підручник. Київ: Знання, 2008. 611 с.*

3. *Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2018 році // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

4. *Каламбет С., Іванов С., Півняк Ю. Фінанси: навч. посіб. Дніпропетровськ: Видавництво Маковецький Ю.В., 2014. 320 с.*

5. *Романчук Н. Оцінка економічної нерівності домогосподарств України за концепцією розміреного доходу. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 1 (32). С. 153–165.*

6. *Каламбет С., Золотарьова О. Вплив доходів домогосподарств на економічний розвиток України. Вісник ТНЕУ. 2014. № 4. С. 103–113.*

7. *Почасовая оплата труда в ЕС // Статистическое бюро Германии (Statistisches Bundesamt). URL: <https://regnum.ru/news/1647800.html>.*

8. *Доходи та умови життя // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publdomogosp_u.htm.*

9. *Держстат озвучив кількість сімей, які отримують субсидії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2197580-derzstat-ozvuciv-kilkist-simej-so-otrimuut-subsidii.html>.*

10. *Річний звіт за 2017 р. Кредити, надані домашнім господарствам за цільовим спрямуванням, строками погашення та у розрізі валют / Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.*